

SOCIOMETRIJSKI POLOŽAJ TJELESNO INVALIDNE I KRONIČNO BOLESNE DJECE U REDOVNOJ OSNOVNOJ ŠKOLI

Grakalić Zdenka

Osnovna škola Zavoda za
rehabilitaciju djece
oboljenje od CP, Zagreb i

Soldo Nikola

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 376,2

Originalni znanstveni rad

S A Ž E T A K

Cilj ovog rada je utvrđivanje sociometrijskog položaja tjelesno invalidne i kronično bolesne djece u redovnim razredima osnovnih škola. Istraživanje je provedeno sociometrijskom metodom tokom 1980/81. škol. god. u devet odjeljenja zagrebačkih osnovnih škola, u kojima se nalazilo desetoro tjelesno invalidne i kronično bolesne djece.

Sociometrijski položaj je izražen numerički pomoću indeksa prihvaćanja i odbacivanja, koji su stavljani u odnos prema varijablama razreda, spola, broja braće i sestara, stupnja oštećenja i kvalifikacije roditelja.

Analiza je pokazala slijedeće:

— sociometrijski položaj se ne mijenja s kronološkom dobi, učenice su bolje prihvaćene od učenika, učenici s braćom i sestrama su ili veoma dobro ili veoma loše prihvaćeni, niži stupanj oštećenja je povezan s lošijim sociometrijskim položajem i niža kvalifikacija roditelja utječe na lošiji sociometrijski položaj učenika.

UVOD

Osobe sa smetnjama u razvoju nailazile su na različite stavove prema sebi uključujući i brojne predrasude.

LEWIS i BROOKS (14) ukazali su da djeca mlađa od 9 mjeseci već pokazuju rudimentarno vlastito prepoznavanje. Ona znaju diferencirati »sebe« od »ne-sebe«, prethodno utvrdi-

ši razlike između sebe i ostalih objekata. Mnogobrojne studije (BROOKS i LEWIS, GREENBERG, HILLMAN i GRICE, 14) pokazale su da djeca diskriminiraju i različito odgovaraju i na socijalne objekte iz svoje okoline u veoma ranoj životnoj dobi. Studije HAYWOODA i MAC MILIANA (14) potkrepljuju navedenu tvrdnju istraživanjima predškolske hendikepirane dje-

ce u integriranim uvjetima koja su odbacena od strane ostale djece. Niska kronološka dob omogućila je situaciju u kojoj korištenje samog naziva invalidnosti ne može direktno utjecati na odbacivanje hendikepiranih drugova i ukazala da su izvori lošeg prihvaćanja hendikepirane djece u dubljim psihološkim fenomenima, a ne samo u stigmatizaciji ili separaciji.

Navedene su spoznaje sugerirale misao da korijeni predrasuda i odbacivanja hendikepirane djece leže u tendenciji različitog reagiranja na različito. Stigmatizacija koja tako nastaje predstavlja postojeće diskriminativne razlike, a predrasude se javljaju kao njihov rezultat.

Suvremena težnja za integracijom nametnula je potrebu za prevladavanjem vjekovnih problema. Uslijedile su mnogobrojne sociometrijske studije tražeći put k rušenju predrasuda. BALLARD i suradnici (8) pronašli su da se socijalni status hendikepirane djece poboljšava njihovom suradnjom s ostalom djecom u vremenu prije i poslije nastave. FUCHIGAMI i SHEPERD (14) u svom su istraživanju socijalnih odnosa učenika osnovnih škola utvrdili da su MR djeca koja dolaze iz susjedstva zajedno sa svojim školskim drugovima radije prihvaćena od MR učenika koji nisu u susjedstvu s nekim od učenika iz razreda. SEKORD i BEKMANN (8) nakon pregleda postojeće literature dolaze do zaključka: povećana interakcija dovodi do smanjenja predrasuda. ROSEMARY SHAKESPEARE (13) navodi da se djevojčice pozitivnije odnose prema hendikepiranim osobama, da ne postoji značajna razlika između prihvaćanja ili odbacivanja kod ljudi različitih razina inteligencije, da se mlađi

ljudi pozitivnije odnose prema hendikepiranim osobama, sa smetnjama u razvoju, da ljudi višeg socio-ekonomskog statusa imaju više simpatije prema mentalno retardiranim, te da su predrasude više izražene u bliskim prijateljskim situacijama nego u brzim i prolaznim susretima. Istraživanja u kojima je vršeno organiziranje susreta s hendikepiranim osobama pokazala su da sam kontakt ne može utjecati na mijenjanje stavova. Jedna studija ROSEMARY SHAKESPEARE (13) pokazala je da posjet tjelesno invalidnoj djeci nije mogao utjecati na promjenu stavova njihovih vršnjaka. Slično, pružanje informacija o osobama sa smetnjama u razvoju putem sredstava masovnog komuniciranja ne utječe značajno na postojeće stavove. Mnogobrojni autori smatraju da je potrebno ujediniti oboje, i informaciju i susret, kako bi se ublažile predrasude i omogućilo optimalno uključivanje u redovne uvjete života i rada.

U ovom se radu istražuje položaj tjelesno invalidne i kronično bolesne djece u redovnim školama.

CILJ

Osnovni je cilj rada utvrđivanje sociometrijskog položaja tjelesno invalidne i kronično bolesne djece u redovnoj osnovnoj školi, te njegovo povezivanje s varijablama: razred koji dijete pohađa, spol, broj braće i sestara, stupanj oštećenja i kvalifikacija roditelja.

METODE RADA

Uzorak ispitanika

Slučajnim uzorkom izabrano je 9 osnovnih škola na području zagrebačke regije u 1980/81. šk. god. Na osno-

Red. broj	Varijabla	Šifra var.	Kategorija	Šifra kateg.
1.	Razred koji dijete pohađa	RAZ	Mlađi (IV, V) Stariji (VI, VII, VIII)	ML ST
2.	Spol	SPOL	Muški Ženski	M Ž
3.	Sestre i braća	SiB	Nema Ima	N I
4.	Stupanj oštećenja	SO	Niski Srednji	N S
5.	Kvalifikacija roditelja	KVR	Niža Viša	N V
6.	SOCIOMETRIJSKI POLOŽAJ	SMP	Prihvatanje Odbacivanje	P O

vi iskaza pedagoga određena su odeljenja s tjelesno invalidnim ili kronično bolesnim djetetom. Tako je testirano 9 odjeljenja od četvrtog do osmog razreda s 250 učenika od kojih je 10-ero tjelesno invalidno ili kronično bolesno. Dijagnoze dobivene od razrednika su ove: haemiparesis spastica (1), luxatio coxae congenita (3), srčana astma (1), minimalna cerebralna disfunkcija s TBC-om (1), mlohova klijenut lijeve ruke (1), dijabetes (1). TBC pluća (1), i st. post. poliomieltis (1).

Varijable

U skladu s ciljem ispitivanja na uzorku su ispitane ove varijable:

Zbog malog broja ispitanika izvršena je dihotomizacija svih varijabli. Četvrta varijabla ne sadrži kategoriju visokog stupnja oštećenja jer u ovom slučajnom uzorku ne postoji niti jedan takav učenik. Uvrštavanje u jednu od kategorija navedene varijable rezultat je subjektivne procjene ispitivača o težini oštećenja učenika. Kao granica za varijablu br. 5 — kvalifikacija roditelja, uzeta je srednja stručna sprema koja je svrstana u višu kategoriju. Kategorija niski stupanj oštećenja obuhvaća dijagnoze: luxatio coxae congenita, srčana astma, minimalna cerebralna disfunkcija, dijabetes; kategorija, srednjeg stupnja oštećenja

obuhvaća haemiparesis spastica, st. post. poliomyelitis, miohavu klijent i TBC pluća.

Način provođenja ispitivanja

Kad je uspostavljen kontakt s razrednikom, prisustvovalo se jednom satu na kome se obavljalo sociometrijsko testiranje. Ispitanici su mogli

birati partnere za aktivnosti samo unutar svoga razreda s mogućnošću prihvaćanja ili odbacivanja maksimalno 3 učenika (15). Sociometrijski test je sadržavao dva kriterija: prvi — sjedenje u klupi i drugi — druženje za vrijeme odmora, predočena u obliku tvrdnji koje je dobio svaki od 250 testiranih učenika.

1. Želio bih sjediti u klupi s:
2. Ne bih želio sjediti u klupi s:
3. Za vrijeme odmora družim se s:
4. Za vrijeme odmora ne želim se družiti s:

Navedena pitanja ne iscrpljuju sve odnose u grupi, ali se pretpostavlja da su dovoljno reprezentativna za stjecanje uvida u njenu dinamiku (3, 10, 12).

Metode obrade podataka

U istraživanju su korištene meto-

de američkih autora PROCTORA i LOOMISA (1).

Indeksnom metodom, koja je jedna od metoda sociometrijske obrade podataka, utvrđen je položaj svakog ispitanika u grupi prezentiran brojkama dobivenim pomoću ovih formula:

$$\text{Indeks prihvaćanja } IP = \frac{\text{broj osoba koje biraju } I}{N-1}$$

$$\text{Indeks odbacivanja } IO = \frac{\text{broj osoba koje odbacuju } I}{N-1}$$

N označuje broj ispitanika unutar određene grupe, u našem slučaju — broj učenika u razredu. Što je IP bliži jedinici kao najvećoj vrijednosti, to je sociometrijski položaj ispitanika bolji. S druge strane, što je indeks odbacivanja bliži jedinici, to je sociometrijski položaj lošiji.

REZULTATI I DISKUSIJA

Prije nego što analiziramo podatke, moramo naglasiti da smo svjesni nemogućnosti donošenja generalizacija zbog malog broja ispitanika obuhvaćenih ovim istraživanjem. Stoga ćemo se zadržati na deskripciji podataka sa željom da makar tako pružimo neki doprinos uvidu u taj problem.

Tablica 1: Sumarni prikaz rezultata

Red. br.	Inicijali	Raz. Spol		SMP						S i B	S i O	KVR	Opći uspjeh		
				1. kriterij		2. kriterij		Br.	IP					Br.	IO
				Br.	IP	Br.	IO								
1.	K. N.	IV	M	1	0,05	1	0,05	1	0,05	0	0,00	N	S	V	4
2.	Š. I.	IV	Ž	3	0,12	1	0,04	3	0,12	1	0,04	I	N	N	5
3.	Š. Z.	IV	Ž	0	0,00	7	0,24	1	0,03	4	0,14	I	N	N	3
4.	C. M.	V	M	4	0,13	1	0,03	3	0,10	1	0,03	I	N	N	3
5.	A. I.	V	Ž	1	0,03	1	0,03	0	0,00	2	0,07	N	N	N	3
6.	M. A.	V	M	0	0,00	12	0,43	1	0,04	13	0,46	I	N	N	2
7.	M. S.	VI	Ž	2	0,08	3	0,12	1	0,04	4	0,16	N	S	V	4
8.	K. I.	VII	M	1	0,05	1	0,05	1	0,05	0	0,00	S	S	V	5
9.	P. V.	VII	M	0	0,00	17	0,05	0	0,00	6	0,19	I	N	N	2
10.	T. I.	VIII	Ž	6	0,17	0	0,00	6	0,17	0	0,00	I	S	V	4
Prosječni indeksi					0,06		0,15		0,06		0,10				

Iz tablice je vidljivo da postoje razlike u sociometrijskom položaju između različitih ispitanika. IP i IO se uglavnom kreću oko srednje vrijednosti, osim u slučaju dječaka M. A. i P. V. koji predstavljaju crne zvijezde s IO 0,43 n 0,46 (M. A.) i 0,55 i 0,19 (P. V.). U oba slučaja radi se o lakom stupnju oštećenja, te se može pretpostaviti da takav SMP ima svoje uzroke prvenstveno u školskom uspjehu (dovoljan u oba slučaja) i lošim socio-ekonomskim prilikama, a ne u njihovu oštećenju. Crvena zvijezda je učenica T. I. s IP 0,17 u oba kriterija i s 6 izbora njenih drugarica iz razreda, uvjetova-

nih vjerojatno njenim dobrim uspjehom u školi, dobrim socio-ekonomskim prilikama i pozitivnim karakteristikama ličnosti. S druge strane, djevojčica Š. Z. je crna zvijezda u prvom kriteriju s 0,24 (IO). Ona pokazuje slabiji uspjeh u školi, potječe iz porodice sa lošijim socio-ekonomskim uvjetima, po iskazima djece „brblja pod satom” i „tuče se kao dečki”. Iskazi u vezi s njenim ponašanjem dopunjuju se i navodom: „ne želim se družiti s njom zato što je šepava”, što izjavljuje učenik iz njenog razreda. Na ovom mjestu ne možemo utvrditi da li je odbacivanje posljedica agresivnosti ili je agre-

sivnost posljedica odbacivanja, ali možemo utvrditi da su to dvije stvari koje stoje u međusobnoj vezi, uključujući i faktor povlačenja u sebe. Ovisi o karakteristikama ličnosti tjelesno invalidnog djeteta u kakvoj će interakciji biti s grupom u kojoj se nalazi, bez obzira da li ga grupa percipira kao nešto »različito na koje se različito odgovara» ili ne. Isto tako ovisi i o karakteristikama grupe hoće li nešto odbaciti ili ne. Integracija bi u tom kontekstu predstavljala optimalnu interakciju između pojedinaca i grupe, djelujući pomoću instrukcije preko pojedinaca na grupu i preko trupe na pojedinca (8).

Na kraju tablice navedeni su prosječni indeksi prihvaćanja i odbacivanja. IP je jednak u oba kriterija (0,06), dok je prosječni indeks odbacivanja za 0,05 veći u prvom kriteriju. Analizira-

jući odgovore ispitanika koji se odnose na razloge biranja i odbacivanja druga iz razreda, moglo se zaključiti da je princip izbora prvog kriterija bio temeljen prije svega na općem uspjehu učenika u školi, pažljivosti na satu, urednosti, dok je princip u drugom kriteriju bio temeljen na općim karakteristikama ličnosti. Može se pretpostaviti stoga da faktor tjelesne invalidnosti ili kronične bolesti igra veću ulogu kao faktor odbacivanja ili prihvaćanja u drugom kriteriju, gdje se vrše neobavezne aktivnosti u školi ili nakon nastave. Manji indeks odbacivanja u drugom kriteriju u tom slučaju nosi optimističku notu za tjelesnu invalidnu ili kronično bolesnu djecu, ukazujući da se u integriranim uvjetima ne gleda samo na prirodu njihova hendikapa već na sve karakteristike njihove ličnosti.

Tablica 2: Usporedba prosječnih indeksa (IP, IO) u pojedinim kategorijama varijabli

Varijable	Kategorije	SMP			
		1. kriterij		2. kriterij	
		IP k	IO k	IP k	IO IOk
Razred koji dijete pohada	ML	0,06	0,14	0,06	0,12
	ST	0,08	0,18	0,07	0,08
Spol	M	0,05	0,22	0,05	0,14
	Ž	0,08	0,09	0,07	0,08
Stupanj oštećenja	N	0,05	0,26	0,06	0,19
	S	0,06	0,04	0,05	0,05
Sestre i braća	N	0,05	0,06	0,03	0,08
	I	0,16	0,45	0,17	0,29
Kvalifikacija roditelja	N	0,05	0,22	0,05	0,15
	V	0,06	0,06	0,08	0,08

Iz tablice je vidljivo da su IP za skupinu mlađih i starijih učenika podjednaki, dok su IO jedne i druge skupine nešto viši. Stječe se dojam da se učenici više odbacuju nego prihvaćaju.

IP djevojčica su nešto viši u oba kriterija od IP dječaka. IO dječaka su daleko veći (0,22 i 0,14) od IO djevojčica. Da li je njihov lošiji SMP uvjetovan postojanjem oštećenja ili je posljedica nekih drugih faktora (dječaci su u ovom ispitivanju lošiji učenici od djevojčica), ovdje ne možemo sa sigurnošću tvrditi, ali možemo pretpostaviti da ima utjecaja na njihov položaj.

IP učenika s niskim stupnjem oštećenja (0,05 i 0,06) su gotovo jednaki IP učenika sa srednjim stupnjem oštećenja (0,06 i 0,05). Međutim, dok IO prve kategorije 0,26 i 0,19, IO druge kategorije ispitanika su 0,04 i 0,05. Može se zaključiti da učenici s nižim stupnjem oštećenja imaju lošiji SMP od učenika s višim stupnjem oštećenja. Nastojeći ući u bit problema nailazimo na tzv. komparativne i inherentne vrijednosti. Da li učenici s lakšim stupnjem oštećenja prihvaćaju komparativne vrijednosti kojima ne mogu udovoljiti, pa se češće nalaze u frustracionim situacijama od učenika s težim stupnjem oštećenja koji prihvaćaju inherentne vrijednosti? Istraživanje koje su izvršili COWEN i BOBROVE (13) na skupini adolescenata koji su potpuno slijepi, skupini koji su potpuno gluhi i skupinama slabovidnih i nagluhih (sve adolescenti), pokazalo je slijedeće rezultate: ispitanici iz skupine potpuno slijepih i potpuno gluhih bolje su adaptirani od onih koji imaju niži stupanj oštećenja (naglušost i slabovidnost), adolescenti iz prve grupe opažali su sebe s manje sažaljenja i odbijanja, smatrali su da su dobro

prihvaćeni i pokazivali manju razliku između slike o sebi kakvi bi željeli biti i kakvi jesu.

Učenici s braćom i sestrama imaju daleko više IP (0,16 i 0,17) od učenika bez braće i sestara (0,05 i 0,03). U isto vrijeme oni imaju i daleko veće IO (0,45 i 0,29), iz čega je vidljivo da ih grupa ili veoma dobro prihvaća ili odbacuje.

IP za kategorije niže i više kvalifikacije roditelja su podjednaki u obje skupine. S druge strane, IO su znatno veći kod učenika čiji roditelji imaju nižu kvalifikaciju i iznose 0,22 i 0,15, dok kod učenika čiji roditelji imaju višu kvalifikaciju iznose 0,06 i 0,08. Ako se u problematiku uđe malo dublje, može se naslutiti podudarnost između niže kvalifikacije roditelja, nižeg socio-ekonomskog statusa, lošijeg uspjeha u školi i lošijeg SMP.

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja dobiveni na uzorku od 10-ero djece nemaju pretenziju za donošenjem generalizacija, ali u svojim okvirima mogu ukazati na slijedeće:

- sociometrijski položaj učenika ne mijenja se s kronološkom dobi
- činjenica što učenici imaju braću i sestre može djelovati na pozitivan ili negativan način, odnosno može dovesti do izrazito dobrog ili izrazito lošeg sociometrijskog položaja
- niži stupanj oštećenja povezan je s lošijim sociometrijskim položajem
- niža kvalifikacija roditelja utječe na lošiji sociometrijski položaj.

Učenici u redovnim školama pokazuju tendenciju prihvaćanja djece s

oštećenjima shvaćajuću njihov hedni-
kep kao jednu od komponenti njihove
ličnosti. Sociometrijski položaj učeni-
ka u tom slučaju više ovisi o karakte-
ristikama njihove ličnosti nego o činje-
nici što se razlikuju od ostalih.

Saznanje da karakteristike ličnosti
djeteta s oštećenjem jednim dijelom
ovise i o utjecaju socijalne okoline
unosi optimizam u pokret integracije
i inicira potrebu za pripremanjem pri-
hvata takve djece u redovne uvjete.

LITERATURA

1. Andrews, G. T. (1948): *Methods of Psychology*. Wiley and sons, Inc. New York, 688-694.
2. Bradfield, H. R., Brown, J., Kaplan, N. Rickert, K., Stannard, R. (1973): *The special child in the Regular Classroom*. *Exceptional children*, Vol. 39, No 5.
3. Desev, Lj. (1946): *Psihologija malih grup*. Progres, Moskva.
4. Edvin, M. M. (1974): *Some thoughts on Mainstreaming*, *Exceptional children*, Vol. 41.
5. Hallahan, P. D., Kauffman, M. J. (1978): *Exceptional children*, (introduction to special education), Prentice — Hall, Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, 2-52, 377-428.
6. Iano, P. R. Ayers, D., Hellers, B. H., Mc Gettigen, F. J., Walker, S. V.: (1974): *Sociometric Status of Retarded Children in an Integrative program*, *Exceptional children*, Vol. 40, No 4.
7. Jahoda, M. & Deutsch, M., & Cook, S. V. (1951): *Research Methods in social Relations*, The Dryden Press, Inc. New York.
8. Leyser, Y. & Gottlieb, J. (1980): *Improving the social Status of Rejected pupils*, *Exceptional children*, Vol. 46, No 6.
9. Moreno, L. J. (1962): *Osnovi sociometrije*. Savremena škola, Beograd.
10. Obrazov, N. N. (1979): *Mežličnostnie otnošenija*, Izdateljstva Lenjingradskovo uni-
verziteteta, Lenjingread, 3-91.
11. Reuk, B. i Edkok, K. (1978): *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja*, Nolit, Beograd.
12. Smiljanić - Čolanović, V. (1973): *Sociometrija i ispitivanje socijalne percepcije*, Zavod
za udžbenike i nastavna sredstva SR Srbije, Beograd.
13. Šekspir, R. (1979): *Psihologija ometenih u razvoju*, Nolit, Beograd.
14. Thurman, K. S. & Lewis, M. (1979): *Children' s Respoinsse to Daferences: Some
possible Implications for Mainstreaming*, *Exceptional children*, Vol. 45, No 6.
15. Todorovski, N. (1974): *Sociometrijski status u ograničenom i neograničenom izboru*,
Revija za psihologiju.

SOCIOMETRIC STATUS OF PHYSICALLY HANDICAPPED AND
CHRONICALLY ILL CHILDREN IN REGULAR ELEMENTARY SCHOOLS

S u m m a r y

The aim of this study was to determine the sociometric status of the physically handicapped and the chronically ill pupils in regular classes of elementary schools. In the academic year 1980/81. in nine regular classes of elementary schools in Zagreb the sociometric test was applied in order to determine the sociometric status of ten pupils attending these classes. The sociometric status is numerically expressed by indices of acceptance and rejection. These indices were analysed in relation to the grade the pupil attended, his/her sex, the number of brothers and sisters, the severity of the handicap, and the qualification of his/her parents. The results showed that the sociometric status of the handicapped pupil is not related to his/her chronological age. The girls are better accepted than the boys. The handicapped pupils who have brothers or sisters are either accepted very well or very badly. The less severe the handicap is, the lower sociometric status the pupil has. The low qualification of the parents is related to the low sociometric status of the handicapped pupil.